

AKHİSAR ULU CAMİİ İÇİNDEKİ DÜĞÜMLÜ BİZANS SÜTUNLARI

Zeynep MERCANGÖZ*

Bu makalede İzmir'in Akhisar ilçesindeki Ulu Cami (Fethiye Camii) içinde yer alan, Bizans dönemine ait "düğümlü çift sütunların" tanıtımı amaçlanmıştır¹. Caminin mimarisiyle ilgili tasvir ve tartışmalar yazımın kapsamına dahil değildir, ancak yapının önceki bir kilisenin yerine kurulmuş olduğunu ve kilisenin apsisine ait temel kalıntılarının halen görülebildiğini belirtmeden geçemeyeceğiz (Res. 1)².

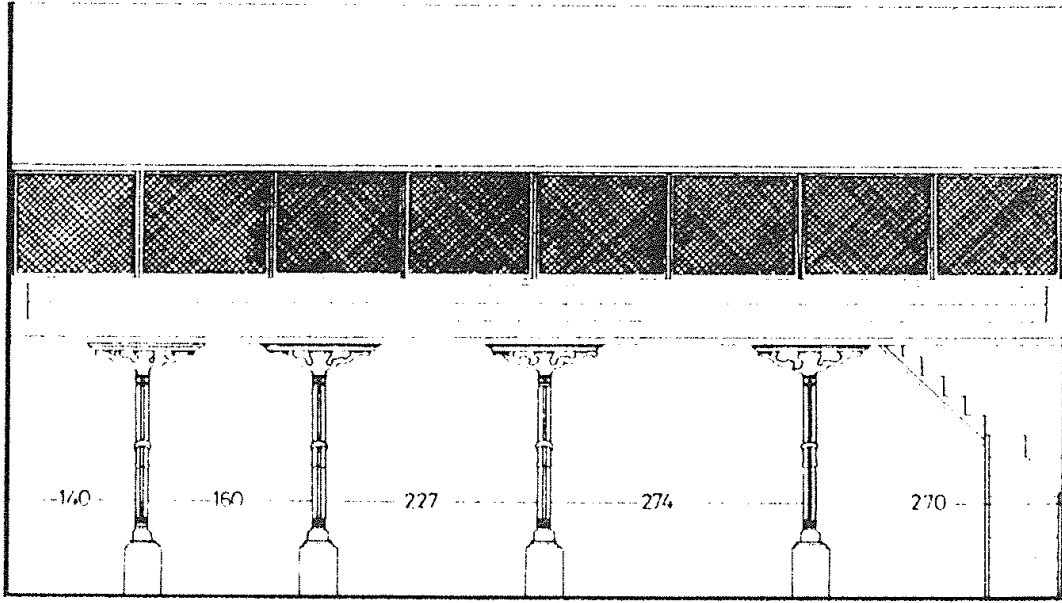
Akhisar Ulu Camii'nin hariminde, kuzeydeki ahşap kadınlar mahfilinin taşıyıcıları olarak kullanılmış dört çift sütun vardır (Res. 2, 3). 12.72 m. uzunluğundaki mahfilin altında yer alan sütun çiftlerinden en batıdaki duvardan 1.40 m., en doğudaki 2.70 m. uzaklıkta olup, batıdan doğuya (fotoğraf ve çizimde soldan sağa) 1.60, 2.27 ve 2.74 m. lik aralıklarla yerleştirilmişlerdir (Şek. 1, Res. 2). Herbir çift sütun, postamentler üzerine yarı küresel altlıklarla oturmaktadırlar (Şek. 2).

Postamentler: Koyu gri damarlı mermerden yapılmış postamentler yaklaşık aynı boyutlarda, 61 cm. yükseklikte ve 17 cm.

---

*.Doç.Dr., E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi.

- 1.Akhisar ilçesi antik dönemde ve Bizans çağında *Thyateira* olarak bilinen eski bir kentin üzerinde yer alır. Bugün ilçede *Thyateira*'dan günümüze gelebilmiş arkeolojik buluntular yok denecek kadar azdır. Bunlardan yalnız *Tepe Mezarlığı*'ndakiler sınırlı bir alanda ve zamanda kazılarak bilim dünyasına tanıtılmıştır. Burada Roma çağına ve İ.S. 4. yüzyıla tarihlenen mimari kalıntılar vardır. Krşl. R. Duyuran, Akhisar Tepe Mezarlığı'nda Yapılan Arkeolojik Araştırmalar: II, *TAD XX-2* (1974), 17-27. Ayrıca 18. yüzyıldan başlayarak Akhisar ve çevresindeki antik çağa ait özellikle epigrafik araştırmalarla ilgili yayınların bir listesi için bkz. A.M. Mansel, *Türkiye'nin Arkeoloji, Epigrafi ve Tarihi Coğrafyası İçin Bibliyografya*, Ankara 1948, s. 393. Hristiyan dünyasında *Thyatira*, ilk yedi kiliseden biri olarak önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle özellikle 19. yüzyıldan itibaren artan ilgiyle hristiyanlık adına yazılmış birçok seyahatnameye konu olmuştur. Bu yayınların ayrıntılı bir listesi ve içerikleri ilerde yapmayı düşündüğümüz Akhisar monografisinde ayrıntıyla tartışılacaktır.
- 2.Bugünkü yapının doğu duvarının dışında görülebilen apsis temellerinin yanı sıra, güney ve kuzey duvarlar da camiden önceki döneme ait olmalıdır. Çünkü caminin doğu duvarının 1.38 m., batı duvarının 1.20 m. genişlikte olmalarına karşın, güney duvarı 3.90 m. , kuzey duvarı 3.10 m. kalınlıktadır. Özellikle güneybatı köşede güney duvarın dışı doğru devam etmekte olduğu görülür. Ne var ki yapının ne cami dönemi ne de öncesi döneme ilişkin herhangi bir araştırması yoktur. Bu nedenle burada bu duvarlarla ilgili bir yorumda bulunamıyoruz.

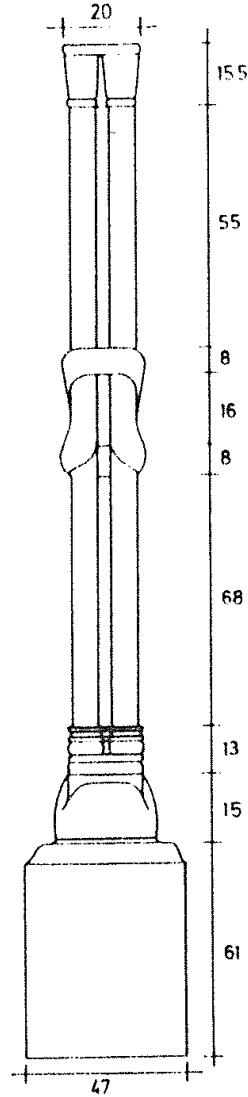
Şek.1- Kuzeydeki Ahşap kadınlar Mahfilinin Görünüşü (Vakıflar Gn. Md. Arşivinden, kısmen kopya M. Kürüm)

The wooden Lodge for women

çapındadırlar. Postamentler üstte, S kıvrımlı (bir tür antik kyma-rekta şeklinde) bir profilden sonra genelde 31 cm. çapında daireler şeklinde son bulurlar³. Yalnız batıdaki ikinci postament yukarı doğru hafifçe daraldığından üst çap 26 cm. dir. Her bir postamentin S kıvrımlı üst profili benzerdir (Şek. 3). Son derece sade olan postament gövdelerinden en batıdaki, yanda 8 cm. genişlikte 4 cm. eninde bir yuva dikkati çeker (Res. 3).

Yarı Küresel Altlıklar: Gri renkli, kalitesiz mermer ya da taştan yapılmış küresel altlıkların yükseklikleri 15 cm. ve alt çapları 24 cm. dir. Üst kısımları 20x12 cm. boyutlarında dörtgen yükseltilelerle şekillendirilmiştir (Şek. 4, Res. 6). Bu da altlıklara, üst kısımda elipsoidal bir görünüm kazandırmıştır. Altlıkların küresel yüzeyleri, üstteki dörtgenin kenarları esas alınarak dört yönde kabartma olarak işlenmiş bitkisel motiflerle bezenmiştir. Bu motifler, alt kısımlarından kesilmiş izlenimi veren altlıklarda, aşağıdan yukarıya doğru yükselen ve uçları palmetlerle son bulan bir kenger yaprağı (akantüs) şeklindedir (Şek. 5). Yapraklarda damarlar kuvvetle belirtilmiştir ve üstteki dörtgenin uzun

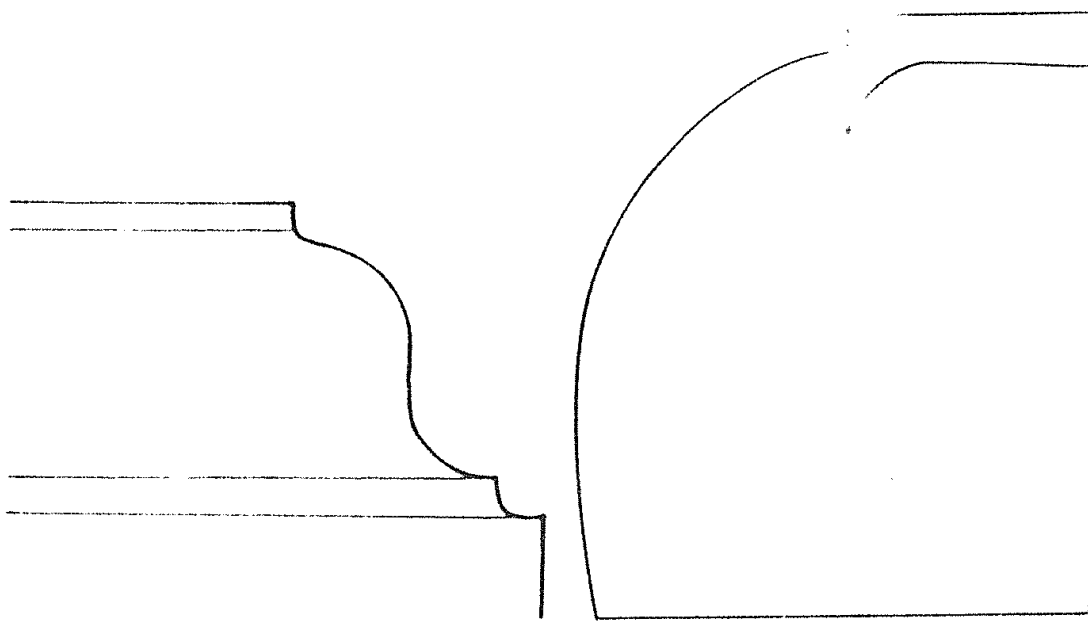
3. Antik Yunan mimarisinde çatı saçağının en dışa uzanan parçası simanın profili olan *kyma-rekta*, kaidelerde de görülmektedir. Bilgi için bkz. C. Erder, Helenistik Devir Anadolu Mimarisinde Kyma Rekta-Kyma Reversa, Ankara 1967, s. 24; levha A,D.

Şek.2- Bir düğümlü çift sütunun genel görünüş çizimi (Çizim: Y. Demiralp) A double-knotted colonnette

kenarının altına rastlayan motifte ortadaki ana palmetin iki yanında iki tam-bir yarım palmet yer alırken, dar kenarın altında, ortadaki palmetin yanlarında iki palmet vardır (Res. 9).

Düğümlü Çift Sütunlar: Oldukça kaliteli krem renkli mermerden yapılmış dört çift sütunun hepsi aynı boyutlardadır. Genelde 1.83 cm. yükseklikte ve her biri 7 cm. çapındaki sütunların birbirlerinden uzaklığı 3cm. olup yaklaşık ortalarında bir düğüm motifi yer alır (Şek. 2). Önde ve arkada 8 cm. kalınlıktaki iki bantın şekillendirdiği düğüm motifinin yüksekliği 32 cm. dir. Düğüm, yukarıdan inen iki sütunun öndeki enine bantın altından geçerek arkaya dönüp birleşmeleri ve öndeki bantın da arkada, sütunların devamı şeklinde, üstteki sütunlarla

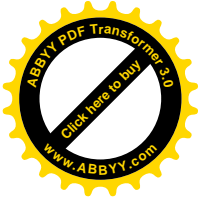
Şek.3- Bir Postamentin Üst Profil Çizimi
Profile of a pedestal

Şek.4- Bir Küresel Altlığın Profil Çizimi
Profile of the hemispherical base under the colonnette

birleşmesiyle oluşmuş bantın içinden geçerek, aşağıya devam etmesiyle meydana gelmiştir. Sütunların daire kesitli olmalarına karşın düğümleri oluşturan enine bantlar önde ve arkada yassıdır (Res. 4). Doğudan batıya doğru birinci, ikinci ve dördüncü çift sütunların arka yüzlerindeki bantlarda kurşun bağlaçlar dikkati çeker (Res. 7). Çift sütunların başlık ve kaideleri, sütunlarla yekpare olarak ve aynı mermer bloklar üzerinde şekillendirilmiştir. Hem başlık hem de kaideler, önde ve arkada 20 cm., yanlarda 9.5-10 cm. boyutlarındadırlar.

A. Kaideler: Çift sütunların altındaki aynı mermer bloktan ve birbirine bitişik olarak şekillendirilmiş kaideler, benzer profile sahiptirler. Sütundan başlayarak iki bilezikten sonra, altta ve üstte dışa taşan, ortada iççerlek ve köşeli profillidirler (Şek. 6).

B. Başlıklar: Sütunlardan birer bilezik ile geçilen tek bir blok üzerinde, arka ve ön yüzlerde yan yana işlenmiş iki soyutlaştırılmış bitki motifi, çifte sütunlara ait iki ayrı başlık izlenimini verirler. Bu motifler, dört çift sütunda benzerdir ve alttaki yumrulu kıvrım dallardan çıkarak

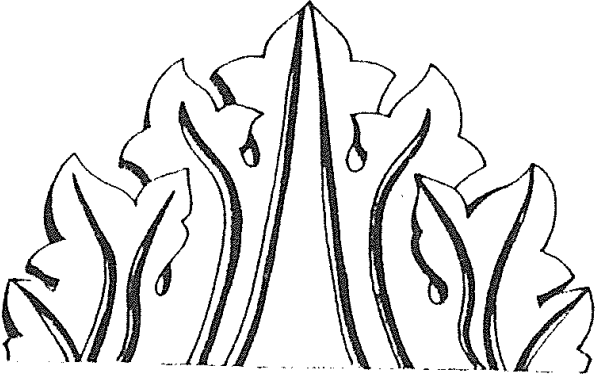

iki yana açılan üçer yapraktan oluşurlar. Söz konusu motifler, doğudaki iki çift sütun üzerinde plastik kabartma şeklinde işlenmişlerdir ve en üstte ortada birer yürek motifi vardır (Res. 4). Bu sütunların arka yüzlerindeki motifler aynı tarzda işlenmiş olmakla birlikte, zemin ön yüzdeki gibi düz olmayıp, bitkisel motiflerin tam ortasından başlayarak köşelerde pahlanmıştır. Bu köşe pahları üstte de vurgulanmıştır (Şek. 7, Res. 5). Buna göre bu iki çift sütunda başlıkların şekillendirildiği bloklar düzgün dörtgenler olmayıp, arkada köşeleri pahlanmış çokgenlerdir. Bunların yan yüzlerinde, yüksek kabartma olarak işlenmiş balıksırtı motifleri yer alır (Şek. 8, Res. 5, 7). Batıdaki çift sütunların başlıklarında, diğerlerine benzer soyutlaştırılmış bitkisel motifler vardır. Ancak ön ve arka yüzlerde, düz zemin üzerindeki bu motifler derin oyma olarak işlenmişlerdir (Res. 10). Bu nedenle görünümleri değişmiş olan bu motiflerde, doğudaki başlıklarda görülen yaprakların uçlarındaki ve dalların uçlarındaki yumrular yerine birer delik vardır. Bu başlıkların yan yüzlerinde ise doğudaki plastik bitkisel motiflere benzeyen; alttaki yumrulu kıvrım dallardan çıkarak iki yana açılan bir küçük ve bir büyük yaprak ile yaprakların arasında tam ortada bir yumurta motifi bulunur (Şek. 9, Res. 10). En batıdaki çift sütunun başlığının yan yüzlerindeki süsleme badana ve boya artıkları nedeniyle güçlükle ayırdedilmektedir.

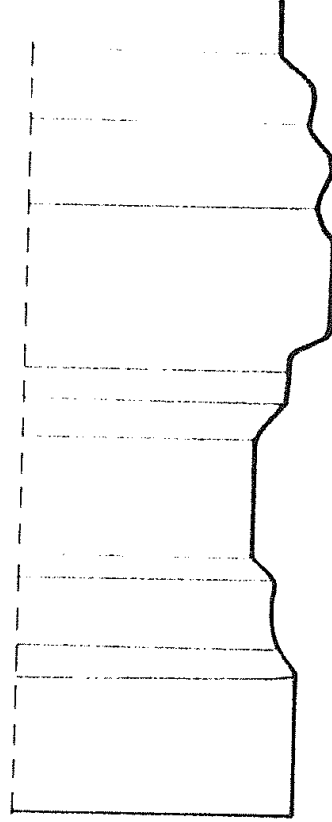
Mahfil Taşıyıcılarının Değerlendirilmesi

Akhisar Ulu Camii'nin ahşap kadınlar mahfilinin taşıyıcıları olan düğümlü sütunlar aşağıda ayrıntıyla tartışılacağı üzere Bizans dönemine ait devşirme unsurlardır. Postament ve altlıkların ise Bizans sanatında paralelleri yoktur, dolayısıyla Bizans dönemine ait olamazlar. Dügümlü sütunların cami içinde ikinci kez kullanılması sırasında sütunların boylarını yükseltmek için bu iki unsur eklenmiştir. Her ikisinin farklı malzemeden ve farklı özelliklerde oluşu, bunların da en az birinin hazır bulunduğunu, yani devşirildiği gösterir. Küresel altlıkların üst kısımlarının, düğümlü sütunların kaidelerine yakın olmasına dayanarak, postamentlerin de devşirme olduklarını, düğümlü sütunlarla birlikte mahfil taşıyıcıları olarak kullanılacağı zaman, arada bağlayıcı unsurlar olarak yarı küresel altlıkların yapılmış olduklarını düşünmekteyiz.

Postamentlerin ne zamana ait olduklarını bilemiyoruz. Profilleri ve biçimleri bakımından ne Bizans ne de öncesi dönemde de benzer örneklerini sap:ayabildik. Bugünkü bilgilerimizle Türk döneminde de

Şek.5- Bir küresel altlık üzerindeki bitkisel motifin çizimi
(Çizim: L. Bulut)
The pattern on the hemispherical base

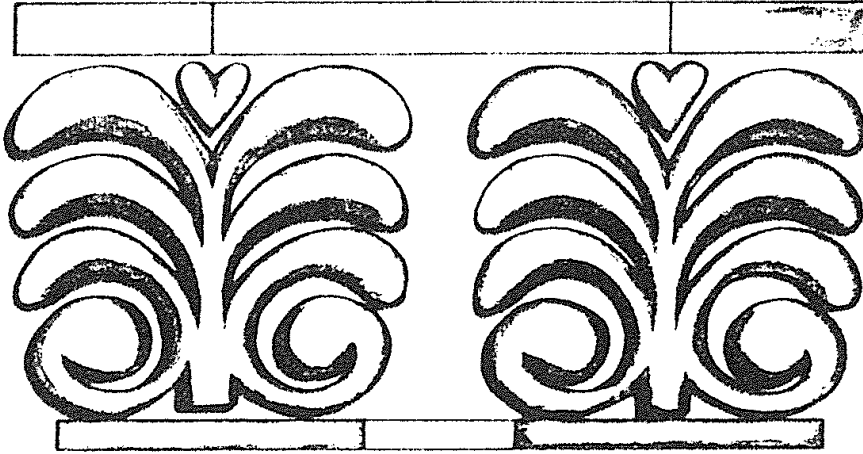

Şek.6- Bir sütun kaidesinin profil çizimi
Profile of the base of a colonnette

yakın bir örneği yok. Belki de kentteki bir Rum yapısı için üretilmişlerdi ve bu camide ikinci kez kullanıldılar.

Akhisar Ulu Camii'nin tarihçesiyle ilgili sağlıklı bilgilerden yoksun olduğumuz için kadınlar mahfilinin de ilk kez ne zaman kurulmuş olduğu sorusunu yanıtlayamıyoruz. Planına göre 15. yüzyıl veya 16. yüzyıl başları gibi erken özellikler gösteren caminin, 19. yüzyılın ikinci yarısında, Sultan Abdülhamid döneminde onarım gördüğü söylenilmektedir⁴. Mihrap ve kubbe içindeki alçı süslemelerin de

4.Akhisar Ulu Camii hakkında monografik bir yayın olmadığı gibi Anadolu Türk Mimarisi ile ilgili genel yayınlarda da bu yapıdan söz edilmemektedir. Osmanlı şehirleriyle ilgili bir yayında, "Akhisar" başlığı altında; "Fethiye Camii (Akhisar Ulu

Şek.7- Doğudaki Çift Sütunlardan Başlık Üzerindeki Bitkisel Motif Çizimi

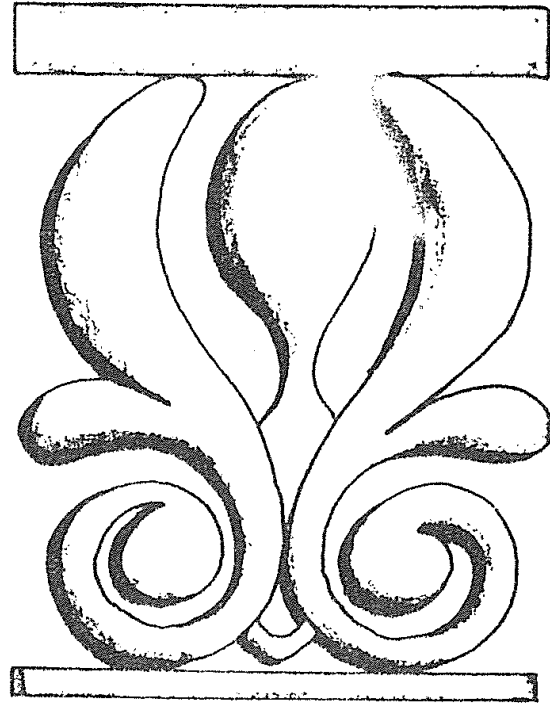
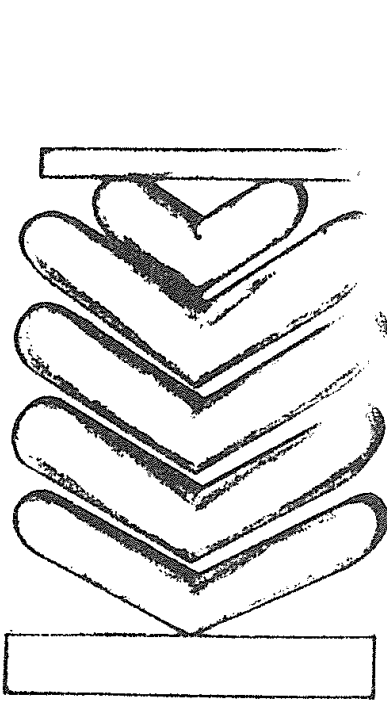
The pattern on the capitals of the eastern colonnettes.

doğrulanabileceği bu onarım, belki de harimin kuzeyindeki ahşap kadınlar mahfilinin bugünkü haliyle kuruluşu için de bir vesile olmuştur. Küresel altlıkların bitkisel kabartmalarındaki palmetler ve bunların akantüs yapraklarıyla kaynaştırılması bu döneme ait özellikler olabileceği kanısındayız⁵. Ne var ki, bu konuda kesin bir yargı için ayrıntılı üslup analizi yaparak Abdülhamid dönemi süsleme karakterinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Camii'nin kesin yapımı bilinmemektedir. Ortada pandantifli büyük kubbesi, iki yanda üçer kubbesiyle erken devir Osmanlı mimarisi örneklerinden sayılabilirse de kesin birşey söylenemez" denilmektedir. Bkz. P. Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul 1985, s. 11. Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki, "Vakıf Eski Eser Fişi"nde ise, kaynak verilmeksizin yapının 15. yüzyıla ait olduğu, 19. yüzyılın ikinci yarısında Sultan Abdülhamid döneminde onarım gördüğü kayıtlıdır. Aynı belgelere göre, yapı Cumhuriyet döneminde iki büyük onarım görmüştür. Birisi 1956-1961 yıllarında diğeri 1988 yılındadır.

Yapının tarihlendirilmesi konusunda kesin bir değerlendirme yapmak güç. Ancak planın Edirne Üç Şerefeli (1438-1447), Manisa İvaz Paşa (1484) ve İstanbul Rüstem Paşa (1560-1562) camilerine benzerliği nedeniyle, Akhisar Ulu Camii'nin ilk kez 15. veya 16. yüzyılda inşa edilmiş olabileceğini söyleyebiliriz. Krşl. M. Sözen, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 58-59, Res. 148 (Edirne, Üç Şerefeli), s. 162, 180-181, 196, 310, Res. 429 (İstanbul, Rüstem Paşa camii); İ.A. Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520)*, İstanbul 1983, s. 344-349, Şek. 112. (Manisa, İvaz Bey)

5 .Bu yapıda harirnde, mihrap ve özellikle kubbe içinde yoğunlaşmış alçı süsleme, daha çok batılı biçimlerle antik motiflerin kaynaştığı, 19. yüzyıl başlarından itibaren Batı Anadolu'daki geç devir cami süslemelerini akla getirmektedir. Batı Anadolu'daki geç devir camileriyle ilgili bir değerlendirme ve özellikle İzmir camileri için bkz. M. Sözen, *a.g.e.*, s. 304, 306, 310-311.

Şek.8- Doğudaki çift sütunlardan başlık yan yüzündeki motif (Çizim: L. Bulut)
The pattern on the side of the capitals of the eastern colonnette

Şek.9- Batıdaki çift sütunlardan başlık yan yüzündeki motif (Çizim: L. Bulut)
The pattern on the side of the capitals of the western colonnette

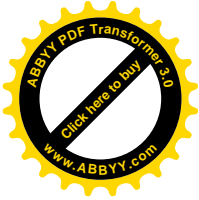
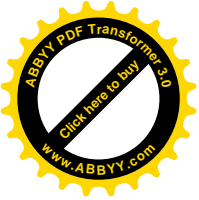
Bizans Sanatında Düğümlü Sütunlar:

Yunanistan'daki Bizans dönemi kiliselerinin mimari buluntularıyla Anadolu'daki Türk yapılarının devşirme malzemesi arasında dikkati çeken düğümlü sütunlar, önceleri bu yapıların birer ayrıntısı olarak zikredildi. Söz gelimi R.M. Riefstahl, Manisa'daki İshak Bey Türbesi girişindeki düğümlü sütunları kuşku duymaksızın Bizans dönemine atfederken, Konya Alaaddin Camii içindeki düğümlü sütunlarla, İstanbul Zeyrek Camii (Pantokrator kilisesi) minberindeki ve Ohri'deki Ayasofya'da yine Türk dönemi minberinde devşirme olarak kullanılmış diğer örneklere de değinmekteydi⁶. A.K. Orlandos, çeşitli yayınlardaki Bizans dönemine ait eserlerin monografilerinde bazı düğümlü sütunları tanıtıyor ve çizimlerini veriyordu⁷. Düğümlü

6.R.M. Riefstahl, *Çenubi Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi*, İstanbul 1941, s. 9.

7. A. K. Orlandos, Η Αγία Τριας του Κριεζωτη , *ABME* 5(1939-40), 1-16, s. 12, Res. 8; ....., Το Μαρμαρινο Τεμπλον του Προτου τον Καρυον, *EEBS* 23 (1953), s.

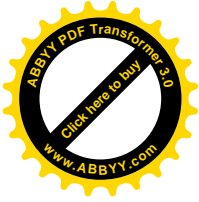

sütunların gerek Yunanistan gerekse Anadolu'da bilinen örneklerinin çoğu, kilise içlerinde kutsal mekanı (apsis ve bema) naostan ayıran ve sonraları ikonalarla kaplandıkları için ikonastasis olarak adlandırılan, Bizans döneminin templonlarına aittirler. Bu templon sütunları üstte bir arşitravla birbirine bağlanırlar ve aşağıda aralarında korkuluk levhaları bulunurdu (Şek. 11). Kuşkusuz templon sütunları her zaman düğümlü olmazlardı. Ancak, templon arşitravının taşıyıcıları olan düğümlü sütunların bugün bilinen örneklerinin çoğu sekiz ya da dört sütunludurlar. Örneğin, Yunanistan'da, Kriezote'deki Hagia Trias'daki ve Xelandarios manastırının kathedolikonundaki düğümlü templon sütunları sekizli sütunlardır⁸. A.K. Orlandos, Daphni kathedolikonunun orijinal templonunda taşıyıcı olarak böyle düğümlü sekizer sütun tahmin etmektedir⁹. Konya Alaaddin Camii harimindeki devşirme sütunlardan dört Bizans sütunu ise düğümlü dörtlü sütunlardır¹⁰. Diğer yandan Yunanistan'da, Teselya bölgesindeki Trikala yakınında yer alan Porta Panaghia Manastırı kathedolikonunda, templonda düğümlü dörtlü sütunlar kullanılmıştır (Şek. 11)¹¹. Manisa Ulu Camii bitişiğindeki İshak Bey Türbesi girişinde, iki yanda yer alan devşirme Bizans sütunları da aynı şekilde dört düğümlüdürler (Res. 11)¹².

İstanbul, Zeyrek Camii (Bizans döneminin Pantokrator kilisesi) minberinde devşirme olarak kullanılmış iki düğümlü çift sütun da

-
- 87, Res. 1; .... Βυζαντινα Μνημεια της Ανδρου, *ABME* 8/1 (1955-56), 1,67, s. 65, Res. 46; ....., Παραλειπομενα απο την Μ. Χελανδαριου, *ABME* 8/2 (1955-56), 105-116, s. 106-107, Res. 1, 2. Ayrıca Yunanistan'daki düğümlü sütun örneklerinin geniş bir değerlendirmesi için bkz. N.B. Drandakes, *Βυζαντιναι Τοιχογραφιαι της Μεσσα Μανες*, Αθηνας 1964, s. 69-76.
- 8.A.K. Orlandos, *ABME* 5(1939-40), Res. 8 (H. Trias); *ABME* 8/1 (1955/56), Res. 46 (Andros); *ABME* 8/2 (1955/56), Res. 1, 2 (Xelandros).
- 9.A.K. Orlandos, Νεωτερα ευνηρηματα εις την Μονην Δαφνιου, *ABME* 8/1 (1955-56), 68-99, s. 83, Res. 16.
- 10.Konya, Alaaddin Camii içindeki sütunlar için bkz. O. Aslanapa, *Türk Sanatı II, Anadolu Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar*, İstanbul 1973, s. 40, Res. 206.
11. G.A. Soteriou, *Χριστιανικα και Βυζαντινα Αρχαιολογια*, Αθηνας 1962, s. 203, Res. 114.
- 12.İshak Bey Türbesi girişindeki düğümlü sütunların yükseklikleri 2.40 m. olup 23 cm. genişlikteki yan yüzlerde 9 cm. kalınlıktaki ikişer sütun vardır. Pembemsi renkteki mermer beyaz benekler içerir. Manisa Müzesi'nde bu sütunlara benzer pembemsi ve beyaz benekli mermerden bir düğümlü sütuna ait bir parça vardır. 59 Envanter No.suyla kayıtlı, Saruhanlı ilçesinin Alibeyli köyünden gelmiş yaklaşık 50 cm. boyundaki bu parçada, sütunların kalınlığı İshak Bey'deki sütunlara yakındır.

templona aittir¹³. Ohri Ayasofya'sında, aynı şekilde Türk döneminin minberinde kullanılmış templon sütunları düğümlü çift sütunlardır¹⁴. Bu iki yapıdaki, arşitrav taşıyıcıları olan düğümlü sütunlardan Zeyrek'tekiler oldukça zariftirler. Böyle ince ve uzun düğümlü çift sütunları, bazen templonların (ya da ikonastasislerin) bir devamı olarak, çoğunluk iki yandaki duvarlar üzerinde yer alan büyük boyutlu ikonaların yanlarında çerçeve olarak görmekteyiz. Kariye Camii'nin (eski Kora Manastır Kilisesi) mimari parçaları arasında ikona çerçevesi olduğu anlaşılan, düğümlü çift sütun parçaları bulunmaktadır¹⁵. Nitekim bir zamanlar, yapının içindeki (naosta, doğu duvarda, güneyde) Hodegetria mozayik panosunun sağ yanında, düğümlü çift sütunlu çerçevenin küçük bir kısmı görülebilmekteydi¹⁶. Duvar ikonalarının çerçevesi olarak kullanılmış düğümlü çift sütunlara Yunanistan'da Hosios Lukas Manastırı, Panaghia kilisesinin mimari parçaları arasında ve Athos'daki Pratatou Kilisesi'nde de rastlanılmıştır¹⁷. İkona çerçevesi düğümlü sütunlar, Teselya'da Trikala yakınındaki Porta Panaghia kilisesinin templonunda da kullanılmıştır (Şek. 11)¹⁸.

Yukarıda belirttiğimiz templon arşitrav taşıyıcıları ve duvar ikonası çerçevesi olan düğümlü sütunlardan, Ohri Ayasofyası'ndakiler (11. yüzyıl), Hosios Lukas, Panaghia kilisesindekiler (12. yüzyıl), İstanbul, Kariye Camii'ndekiler (12. yüzyıl) ve Teselya, Trikala yakınındaki Panaghia kilisesindekiler (1285 civarı) tarihlendirilmişlerdir¹⁹. Buna göre

13.Zeyrek Camii minberinin güzel bir fotoğrafı için bkz. Ø. Hjort, The Sculpture of Kariye Camii, *DOP* 33 (1979), s. 277-278, Res. 116.

14.Ohri Ayasofyası'ndaki düğümlü sütun için bkz. A. Grabar, *Sculptures Byzantines du Moyen Age II (7e-XIVe siècle)*, Paris 1976, s. 149-150, Res. CXXXVIIIc.

15.Ø. Hjort, *a.g.e.*, s. 277, Res 114, 115.

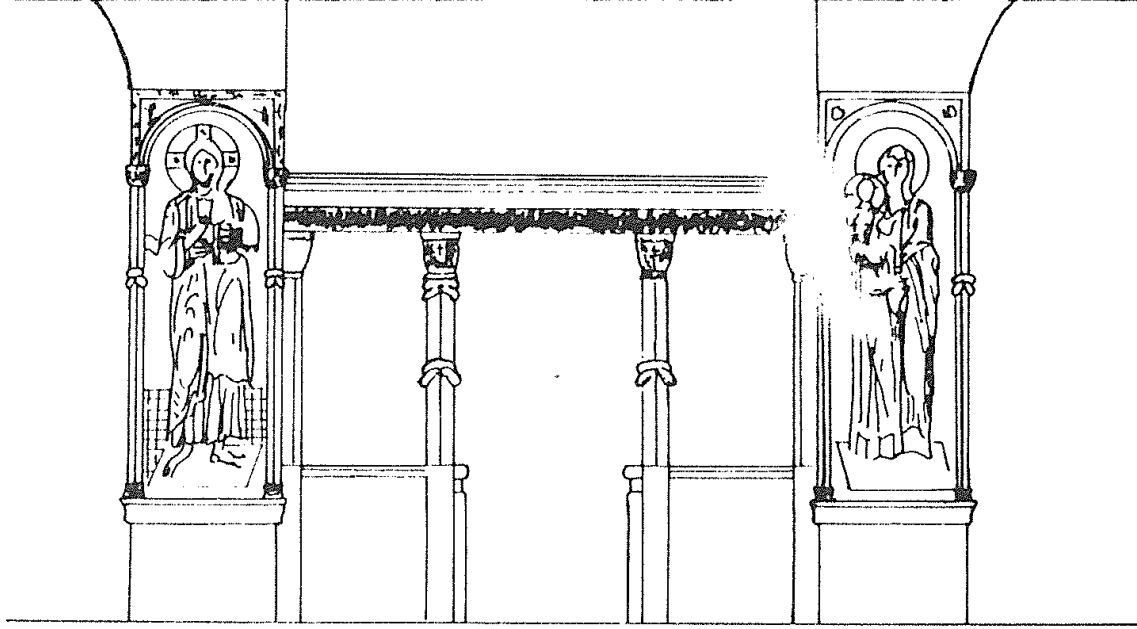
16.Ø. Hjort, *a.g.e.*, Res. 119'daki E. Hawkins tarafından çekilmiş bir fotoğrafta, Hodegetria mozayik panosunun sağ yanında, çerçeve olarak kullanılmış bir çift sütunun yalnız düğüm kısmı in situ olarak görülmektedir.

17.I.Kalavrezou-Maxeiner, The Byzantine Knotted Column, *Byzantina kai Metabyzantina*,4 (1985), 95-103, s. 97, dipnot 10 da Hosios Lukas manastırı için, "L. Bouras, *O Glyptos Diakosmos tou Naou tes Panaghias sto Monasteri tou Osiou Louka*, (Athens 1980), 105-109, fig. 174, 175"; dipnot 11'de de Pratatou için "A. Orlandos, To marmarina templon tou Pratatou ton Karyon, *EEBS* 23 (1953), 87, Fig. 2 (doğrusu Res. 1 olacak)" kaynak verilmektedir.

18.I. Kalavrezou-Maxeiner, *a.g.e.*, s. 97 de, dipnot 12'deki "K. Weitzmann-G. Alibegšvili et. al., *The Icon*, (New York, 1982), fig. 165" kaynak gösterilerek, ikona çerçevesi olan bu sütunların dört düğümlü oldukları ifade edilmektedir.

19.Örneklerin tarihleri için bkz. A. Grabar, *a.g.e.*, s. 149-150 (Ohri'deki Ayasofya'daki sütunlar), Ø. Hjort, *a.g.e.*, s. 278 (Kariye Camii'ndeki sütunlar), I. Kalavrezou-Maxeiner, *a.g.e.*, s. 97 (Hosios Loukas ve Trikala'daki sütunlar).

verileri olan mimaride kullanılmış, düğümlü sütunların dağılımı II. yüzyıl ile 13. yüzyıl arasındadır.

Şek.10-Teselya'daki, Trikala Yakınındaki Porta Panaghia Manastırı,
Templon Çizimi (Soteriou, 1962)
Templon in the monastery of Porta Panaghia, near Trikala
(Teselya)

Diğer yandan düğümlü sütunlar Bizans elyazmalarında, genelde dört incildeki başlıca bayram sahnelerinin kemerli bölmeler altında verildiği kanon cetvellerinde ve minyatürlerde de görülmektedir. Yazmalardaki örneklerde düğümlü sütunlar kemerlerin taşıyıcılarıdır²⁰. Kudüs Patriklik kütüphanesinde yer alan bir yazmanın bir minyatüründe görülen sütunla ilişkili olarak K. Weitzmann, düğümlü sütunların Bizans kanon cetvellerinde II. yüzyıldan itibaren görüldüklerine işaret eder²¹. Düğümlü sütunların yer aldığı tarihli minyatürlerin en erkeni II. Basileus

20.R.M. Riefstahl, *a.g.e.*, s. 9 da örnek verilmeksizin, kemerlere dayanak olan düğümlü sütunların minyatürlerde de görüldüğü belirtilmektedir.

21.K. Weitzmann, *Representations of Hellenic Oracles in Byzantine Manuscript, Mansel'e Armağan*, 3 c., Ankara 1974, c. 1, s. 397-410; s. 397-410, c. 3, Res. 126b. Araştırmacı 25 no.lu dipnotta, " V. Lazarev, *Storia della Pittura Bizantina*, Turin 1965, Res. 240, 259"ı kaynak göstererek "Parma, Bibl. Palatina Cod. 5" ve "Leningrad, Public Libr. Cod. gr. 296" yazmalarını örnek verir. Ayrıca düğümlü sütunların görüldüğü minyatürlerin zikredildiği başka bir yer için bkz. L. Hadermann-Misquich, *Kurbinova*, Brussels 1975, s. 306.

Menelogionu'dur (1000 c.)²². 12. yüzyıla tarihlenen Kokkinobaphos'un Homilie'sinde (Vaaz kitabı) Göğe Uçuş konulu minyatürde görülen düğümlü sütunlar en tanınmışlarıdır (Res. 12)²³. Minyatürlerin yanında çeşitli kilise eşyalarında da yer verilen düğümlü sütunların bugün bilinen örnekleri mimaride II. yüzyıla kadar inerken, bir yayında 10. yüzyıla tarihlenebilen iki steatit ikonanın tarihlemeyi daha da gerilere götürdüğü belirtilir²⁴. Gerek bu ikonalarda gerekse Bizans dönemine ait bir gümüş röliker kapağında kabartma olarak görülen düğümlü sütunlar, minyatürlerdeki gibi kemerlerin altındadırlar²⁵. Benzer şekilde kemerlerin oturduğu düğümlü çift sütunlara Orta Bizans (9.-13. yüzyıl) ve sonrasında çok sayıda lahit kabartmalarında da yer verilmesi, geniş uygulama alanı bulan bir modanın varlığını ortaya koymaktadır²⁶. Nitekim, daha çok Balkanlarda, freskolarda, muhtemelen çağdaş kilise eşyalarının ve mimari unsurlarının boya ile bir taklidi şeklinde, kiborium ve altar aksamı olarak düğümlü sütunlar görülmektedir. Bu resimler II. yüzyıl ile 14. yüzyıl arasında geniş bir tarih dilimi arasında yer alırlar²⁷.

22.L. Hadermann-Misquich, *Ay.Yer, I. Kalavrezou-Maxeiner, a.g.e., s. 95.*

23.I. Kalavrezou-Maxeiner, *a.g.e., s. 95.* Res. 1'de Jamas Kokkinobaphos'un Homilie'si "Vatican Library, ms.gr. 1162" olarak verilmektedir. Bu yazmanın bir ikinci nüshası yoksa, bu yazma Paris'tedir ve yayınlarda "Paris, Bibl. Nat., MS.gr 1208" olarak geçmektedir. Krşl. A. Grabar, *La peinture Byzantine*, Genève 1979, s. 181; J. Beckwith, *Early Christian and Byzantine Art*, London 1979, s. 244, Res. 207; R. Krautheimer, *Early Christian and Byzantine Architecture*, Tennessee 1981, s. 255, Res. 195.

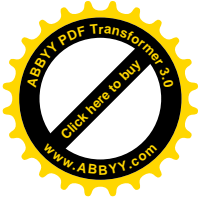
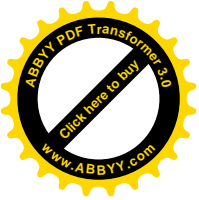
24.I. Kalavrezou-Maxeiner, *a.g.e., s. 95*, dipnot 3'de "I. Kalavrezou-Maxeiner, *Byzantine Icons in Steatite, Byzantina Vindobensi 15* (Vienna 1984), nos. 1, 2" kaynak gösterilmektedir. Aynı dipnotta K. Weitzmann-G. Alibegšvili, *a.g.e.*, kaynak gösterilerek II. yüzyılda steatit ikonalarda düğümlü sütunların yaygın olduğu ifade edilmektedir.

25.I. Kalavrezou-Maxeiner, *a.g.e., s. 98, Res. 5.*

26.Th. Pazaras, *Αναγλυφες Σαρκοφαγοι και Επιταφιας της Μεσης και Υστερη Βυζαντινης Περιόδου στην Ελλάδα*, Θεσσαλονικη 1984, Res. 7a, 14b, 22a, b, 24b, 42a, 43b, 60b, 62a,b, 72a, 76a,78b, 79a.

27.Kurbinova ve Bačkova'da, apsilerde yer alan II.-12. yüzyıl freskolarında, ilkinde piskoposların görüldüğü, ikincisinde "Havariler'in Kominyonu" konulu sahnelerde yer alan kiboriumlarda kullanılmış düğümlü çift sütunlar vardır. Bkz. L. Hadermann-Misquich, *a.g.e., s. 306, Res. 21* (Kurbinova, H. Georgios kilisesi); E. Bakalova, *The Ossuary-Church of the Bachkova Monastery* (ingilizce özet), *Bačkovskata Kastnitsa*, Sofya 1977, 239-243, Res. 106. Bu yayınlarda söz konusu manastırların yerlerini açıklıkla belirleyemedik. Bunlardan yalnız Kurbinova'nın Belgrat'ın doğusundaki Osmanlı döneminde Kupinova olarak adlandırılan yerleşim olabileceği kanısındayız. Krşl. D.E. Pitcher, *A Historical Geography of the Ottoman Empire*, Leiden 1972, s. 71, Harita No. XIIIa.

Sırbistan'da Novi Pazar yakınındaki fresko kalıntılarında, üç dilimli kemeri destekleyen iki adet çift sütun, muhtemelen sahneyi çerçevelemekteydi. Yazıtına göre

Dügümlü sütunların Batı sanatında da çok sayıda örneklerini buluyoruz. Bunlar, kabartma ya da serbest plastik olarak yapı içlerinde ve cephelerinde, özellikle İtalya'daki Roman dönemi eserlerinde, Bizansdaki örnekleriyle aynı zamanda görülürler²⁸. Bu örneklerden biri 1063 de 6. yüzyıl Justinianus çağının haç şemasının tekrarlanıldığı ve 11. yüzyıl Bizans mimarisiyle İtalyan Roman döneminin ilginç bir sentezini yansıtan Venedik San Marko kilisesindedir²⁹. Kilisenin Sant Alipio kapısı üzerinde pencerelerin arasında düğümlü çift sütunlar yer alır³⁰.

Bizans dönemi düğümlü sütunlarıyla ilgili bir çalışmada, sütunlardaki düğümlerin uzun bir tarihi olduğuna değinilir. Buna göre antikitede Herkül'ün (Herakles) sırtındaki aslan postunun böyle bir düğümlü göğsünde bağlanması nedeniyle, **Nodus Herculeus** veya **Herakleotikon Hamma** yani **Herkül Dügümü** olarak bilinen düğümlü,

---

1170/71 de kurulmuş olan kilisenin kaliteli freskoları belki de başkent İstanbul'dan (Constantinopolis) getirilmiş sanatçılar tarafından yapılmıştır. Dügümlü sütunları içeren fresko bugün yok, ancak 1930 öncesinde ve 1954'lerde çekilmiş iki fotoğrafta görülmektedirler. Bkz. N. Okunev, Stolpy Svjatogo Georgija: Razvaliny Chrama XII Veka Okolo Novago Bazara, *Seminarum Kondakovianum I*, Prague 1927, 204-245, Res. XXII,2; G. Millet-A. Frolow, *La Peinture du Moyen Age en Yougoslavie: Serbie, Macédoine et Monténégro*, 3 c., Paris 1954, c. I, s. 89, Res. 24,2.

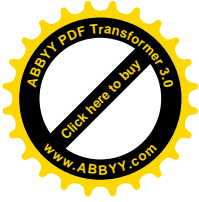
Ohri Ayasofya'sının apsisinde yer alan "Havarilerin Kominyonu" konulu 14. yüzyıl freskosunda, İsa'nın önünde dikildiği kiboriumla taçlandırılmış altarmın ön yüzünde, ahşap kapı kanatlarının taklit edildiği ve bu kanatların ortada, düğümlü bir çift sütunla birleştiği görülür. Bkz. V.J. Djuric, *L'Eglise de Sainte Sophie à Ohrid*, Beograd 1963, Res. 3. Aynı bilgi için ayrıca bkz. Hadermann-Misquich, *a.g.e.*, s. 306.

Tüm bu freskolardan beni haberdar eden ve ilgili yayınların fotokopilerini göndererek bilgilendiren meslektaşım Sara Wages'e burada teşekkür etmek isterim.

28.I. Kalavrezou-Maxeiner, *a.g.e.*, s. 100, Res. 6 (Split Katedrali, çan kulesindeki 13. yüzyıla ait "Müjde" konulu kabartmada yer alan iki düğümlü çift sütun), Res. 7 (Venedik, San Marko cephesinde, köşeye yerleştirilmiş, muhtemelen devşirme olan iki adet düğümlü dört sütun). Başka bir düğümlü dörtlü sütun için bkz. J. Durm, *Die Baustile Historische und Technische Entwickelung des Handbuchs der Architektur*, Leipzig 1914, s. 251, Şek. 207 (Trient'deki Roman dönemine ait düğümlü dörtlü sütun). 12. yüzyıla ait, ikona çerçevesi olarak düğümlü çift sütun örnekleri için bkz. W.R. Leathaby, *Medieval Art-From The Peace of The Church to The Eve of The Renaissance 312-1350*, London 1904, s. 106, Res. 53 (Lucca, St. Michele'deki kabartma), Res. 54 (Pisa, St. Paola'daki kabartma).

29.Venedik San Marko kilisesi hakkında kısa ancak özlü bir bilgi için bkz. R. Krautheimer, *a.g.e.* s. 431-436.

30.Pencerelerin yuvarlak kemerlerinin oturduğu bu düğümlü sütunlar, Bizans örneklerinden çok, batılı örneklerle yakındır ve bu nedenle bunlar yapının Roman tarzındaki unsurlarından biri olmalıdır. Venedik, San Marko, Sant Alipio kapısı üzerindeki pencerelerin bir fotoğrafı için bkz. G. Franz, *Transennae als Fensterverschluss ihre Entwicklung von der Frühchristlichen bis zur Islamischen Zeit*, *IstMitt*, 8(1958), 65-81, Taf.31,1.

iyileştirici ve koruyucu özelliği olduğu düşünülerek çoğunluk takılarda kullanılmıştır. Evlerde ise zemin mozayiklerinde görülen düğüm motiflerinin, şeytana karşı koruyucu gücüne inanılmaktaydı³¹. Söz konusu yayında, Orta Bizans döneminde düğümlerin sütunlar üzerinde, yalnız dekoratif unsurlar olarak değil aynı zamanda antikitedeki gibi koruyucu anlamda kullanıldıkları ifade edilmektedir. Özellikle bu nedenle, kutsal mekana dışardan gelebilecek kötülükleri engelleyici gücüne inanılarak, daha çok templonlarda görülürler. Düğümlü sütunlar, diğer kilise eşyalarında da muhtemelen bu koruyucu olma özelliğini sürdürür³².

Akhisar Düğümlü Sütunlarının Değerlendirilmesi

Akhisar Ulu Camii harimindeki düğümlü sütunlar, İstanbul'da Zeyrek ve Kariye'de; Ohri Ayasofyası'nda, Hosios Lukas'da, Athos Protaton ve Trikala Porta Panaghia'da görülen sütunlar gibi ikiz sütunlardır³³. Böyle düğümlü ikiz sütunları freskolarda ve diğer kilise eşyalarında da görüyoruz. Akhisar sütunlarının zarif, ince ve uzun boyutları onları, Zeyrek, Kariye, Protaton ve Trikala'dakilere yakınlaştırmaktadır. Bunlardan ilk üçünde sütunların arasında aralık olması, bu sütunların bir diğer ortak yanlarıdır. Dört örnekteki düğümlü sütunlardan son üç örneğin ortak özellikleri ise duvar ikonası çerçevesi olmalarıdır. Duvar ikonalarında kullanılmış olan ikiz sütunların arka yüzlerinin duvara dayanmaları nedeniyle yassı olması gerekir. Nitekim Kariye'deki buluntularda sütunların kesitlerinin oval olduğu saptanmıştır³⁴. Ancak Akhisar Ulu Camii'dekiler yuvarlak kesitli olup, yalnız düğümlerin arka yüzleri yassıdır. Bu nedenle onların, görünürde çok benzedikleri halde, duvar ikona çerçevesi olmaları mümkün değildir. Bu sütunların başlıklarının da arka yüzlerde süslemeler içermeleri bunların duvar ikonalarında kullanılmadıklarını gösterir. Diğer yandan templonlarda kullanılmış düğümlü sütunların taşıyıcı olan mevcut örneklerinde, muhtemelen taşıdıkları arşitravin yüküne bağlı olarak çok ince olmadıkları anlaşılmaktadır ve hemen hepsinin altlarında yekpare olarak kare ya da çokgen ayaklar vardır³⁵. Söz gelimi Manisa İshak Bey Türbesi girişindeki dört düğümlü sütunlar böyle ayaklı örneklerdir (Resim 11). Akhisar'daki ikiz sütunların altlarında ayaklar

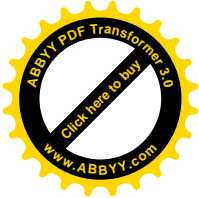
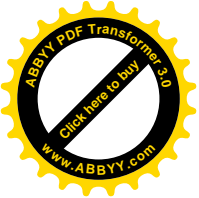
31.I. Kalavrezou-Maxeiner, *a.g.e.*, s. 96.

32.*Ay.Es.*, s. 96, 98.

33.Örnekler için bkz. dipnot 17.

34.Ø. Hjort, *a.g.e.*, s. 277.

35.Bilinen örneklerin dörtlü ya da sekizli olmaları da taşıyıcı olmalarından olsa gerektir. Krşl. dipnot 7.

olmadığı gibi, genelde templon destekleri arasında, alt kısımda olması gerçeken korkuluk levhalarına ilişkin izler de görülmez. Dügümlü sütunlarımız tüm bu ayrıntılarda da Zeyrek'teki sütunlara benzerlik gösterir. Ne var ki, Zeyrek'tekilerin de orijinal kullanımları hakkında kesin bilgi sahibi değiliz. Ohri'de Türk dönemindeki minberde görülen sütunları, bir araştırmacının belirttiği gibi orijinal kiborium unsurları olarak kabul edersek, onlardan ve freskolardan düğümlü sütunların kiboriumlarda da kullanılmış olduğu sonucuna varırız³⁶. Ancak kiboriumlarda kullanılmış sütunlarda, üst kısımların iki yandan gelebilecek kemer atılımlarını karşılayacak kare yüzeylere sahip olmaları gerekir. Söz gelimi Zeyrek'teki Türk dönemine ait minberde kullanılmış olan düğümlü sütunların dörtgen üst yüzlerinin küçük bir bölümü üstteki kemerler tarafından kullanılmıştır. Yani kiboriumların üst yapısına benzeyen bu minberin köşk kısmı bize şunu kanıtlamaktadır ki, gerek Zeyrek'tekiler gerekse Akhisar'dakiler orijinalde kiborium taşıyıcıları olsalardı, böyle ince uzun yani dikdörtgen üst yüzlere sahip olmazlardı.

Akhisar Ulu Camii harimindeki düğümlü sütunları templonda kullanılmış destekler olduklarını varsayarsak, sütunların çok geniş olmayan üst kısımları nedeniyle bunların, ya genişliği 15-20 cm.yi geçmeyen zarif bir lentoyu ya da altta 20 cm. genişliği 10 cm. kalınlığı olan zarif kemer köşeliklerini taşıdıklarını düşünmemiz gerekecektir³⁷.

36.Ohri Ayasofyası'ndaki düğümlü sütunların kullanıldığı 14. yüzyıla ait kiborium için A. Grabar çok kısa olarak bilgi vermektedir. Yazara göre Bizans dönemine ait kiborium, Türk döneminde bir minberin köşk kısmına oturtulmuştur. 1317 tarihli yazıtı da olan bu kiboriumun diğer parçaları, 11. yüzyıla ait bir ikonastasisin kabartmalı parçaları ile birlikte minberin korkuluk levhalarında kullanılmıştır. Krşl. A. Grabar, *a.g.e.*, s. 149. Bir başka yayında ise Ohri Ayasofyası'ndaki Türk dönemi minberde kullanılmış olan düğümlü sütunların, 11. yüzyıla ait bir ikonastasisine ait olduğu belirtilmektedir. Bkz. I. Kalavrezou-Maxeiner, *a.g.e.*, s. 96. Kurbinova ve Bačkova'daki freskolarda görülen kiboriumlar için bkz. dipnot 27.

37.Bölgede yürütmekte olduğumuz Bizans mimari plastiği ile ilgili bir araştırma projesinde çok sayıda templon arşitravı saptadık. İlerde yayınlanacak olan ve alt yüzlerindeki genelde kare şeklindeki destek izlerinden ayırd edilen bu parçaların çoğunun, 35-40 cm. alt genişlikte olduklarını belirtmek isterim. Bununla birlikte İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki bazı templon arşitravlarının 16-25 cm. arasında değişen alt yüz genişlikleri, bize pek fazla kalın olmayan arşitravların da varlığını gösterir. Bunlardan yayınlanmış olanlar için bkz. A.K. Orlandos, *Χριστιανικά Γλυπτά του Μουσείου Συμρνής*, *ABME* 3/2 (1937, 128-152, Res. 17-18 (24.5 cm. alt yüz genişliği), Res. 19 (17.5 cm. alt genişlik), Res. 24-25 (16 ile 17.5 cm. alt genişlikleri olan toplam 8 parça). Bizim sütunların üzerinde de böylesine zarif ya taştan ya da belki ahşaptan bir arşitrav vardı. Geç Dönem Anadolu Rum kiliselerinde görülen kemerli ahşap ikonastasisleri bir yana bırakırsak, Bizans templonlarında kemer kullanımı hakkında bugün için yeterince veriye sahip değiliz. Ancak Novi Pazar yakınındaki Stupovi kilisesindeki freskoda görülen ve düğümlü sütunlara oturan kemerler belki de bir templonu resimlemekteydi. Kanımızca 12. yüzyıla ait bu fresko, Bizans döneminde

Ancak Akhisar'daki düğümlü sütunların kullanıldıkları templonda ne şekilde bağlandıkları konusunda da kesin bir tahminde bulunamıyoruz. Bunun yanında, sütunların yan yüzlerinde, genelde templonlarda varolan, sütunların arasındaki levhalara ait izlerin de görülmemesi çözemediğimiz bir başka durumdur. Yine de bu sütunların, şimdilik başka bir olasılık olmadığından templona ait olduklarını düşünmekteyiz.

Akhisar'daki düğümlü sütunlarda dikkat çekici bir diğer özellik ise, düğümlerin şeklidir. Bizans dönemi örneklerinde çoğunlukla Herkül Düğümü olarak adlandırılan, üstteki yarım ay şeklinde bantın hemen altından iki yana kıvrılan düğüm şekli yaygındır (Şek. 10, Res. 12). Akhisar'daki sütunlarda ise, üstteki bantın şekli yarım yuvarlak olmayıp düzdür ve düğüm bu bantın hemen altından başlamaz, yaklaşık 24 cm. kadar aşağı indikten sonra arkaya döner (Şek. 2). Benzeri düğümü Manisa İshak Bey Türbesi girişindeki sütunlarla Novi Pazar yakınındaki Curcevi Stupovi kilisesindeki freskoda da görmekteyiz (Res II)³⁸.

Sonuç

Bizans sanatında düğümlü sütunlar, mimariden kilise eşyaları, kitap ve duvar resmine kadar geniş bir alanda, II. yüzyıl ile 12. yüzyıl da yaygın olarak görülür. Bilinen bir-iki örnek ise kullanımın zayıflayarak 13.-14. yüzyılda da devam ettiğini göstermektedir. Buna dayanarak Akhisar Ulu Camii içindeki düğümlü sütunları, mimaride daha öncesi örneklerini bilmediğimiz için II. yüzyıl ve sonrasına tarihlemek yanlış olmayacaktır. Bu sütunlar için önerilebilecek son tarih ise 13. yüzyıl sonu ve 14. yüzyılın hemen ilk yılları olmalıdır. Çünkü 14. yüzyıl başlarında bölge Türklerin eline geçmiştir ve Akhisar'daki Bizans dönemi mimari faaliyeti yeni politik duruma paralel olarak bu yıllarda son bulmuş olmalıdır³⁹. Bu nedenle düğümlü sütunlarımızı II. yüzyıl ile 14. yüzyıl arasına tarihlemekteyiz⁴⁰.

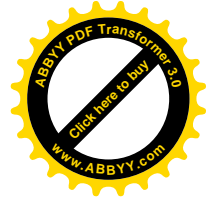
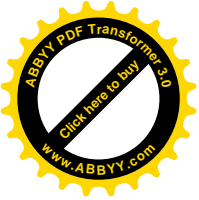
de kemerli templonların (ya da ikonostasislerin) olabileceğini göstermektedir. Söz konusu fresko için bkz. dipnot 27.

38. Stupovi kilisesindeki fresko için bkz. dipnot 27.

39. İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 2. baskı, Ankara 1961, s. 40, dipnot 1'de Grigoras'tan (Gregoras) naklen "...Filadelfiya'dan (Alaşehir) İzmir'e ve İonya sevhiline kadar olan yerler Sarahanis (Saruhan) namında bir başkası aldı" denilmektedir. *Ay.Es.*, s. 74'de Akhisar ve çevresinin (Lidya'nın batısı, Ege denizine kadar olan bölge) 1305-1313 yılları arasında Saruhanoğulları'nın eline geçmesi konusunda da bilgi vardır.

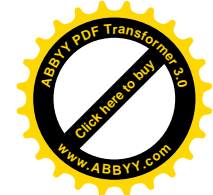
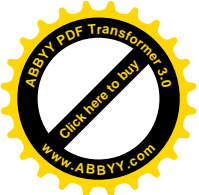
40. Bölgedeki Rum kiliselerindeki (Bizans sonrası Hristiyan yapılarında) kişisel araştırmamızda böyle düğümlü sütunların kullanıldığını gösterir herhangi bir veriye rastlamadık. Bu nedenle de bu sütunların Bizans sonrası döneme ait olmadıklarını söyleyebiliyoruz.

Dipnotlarda Kullanılan Kısaltmalar

ABME	Αρκειον τον Βυζαντινον Μνημειον της Ελλαδες
DOP	Dumbarton Oaks Papers
EEBS	Επετερις Εταιρειας Βυζαντινον Σπουδον
IstMitt	Istanbuler Mitteilungen
TAD	Türk Arkeoloji Dergisi

SUMMARY

There are four double-knotted colonnettes which were reused to support a Turkish “Kadınlar Mahfili” (a lodge for women) in the Ulu Camii (Great Mosque) at Akhisar. The Ulu Camii must have been erected first in the 15th century on an earlier church of which its apse foundation can be seen under the eastern wall of the mosque. We don’t have any knowledge either about the church or the date of the setting up the mahfil. When they reused for the mahfil they raised on the hemispherical bases and the pedestals which are also spolia. The slender double-knotted colonnettes are monolith with the capitals and the bases. The elegance of the colonnettes are close to the samples in Zeyrek Camii, Kariye Camii, Monastery of Athos Protaton and Monastery of Porta Panghia near Trikala. In the first three, there is a slight space between the twin colonnettes as those in the Ulu Camii at Akhisar. And the last three of them are the frame of wall icons. The roundness in section of the colonnettes at Akhisar does not allow them as the frame. Besides they have relief on the back side of their capitals. These should be templon columns which support the elegant architrave and they should be raised an high post. They can be dated from 11th to 14th centuries.